
IN DE SCHADUWEN VAN VANDAAG

J. P r e s s e r.

Op vier mei plegen wij onze blik op het verleden te richten, op vijf mei op de toekomst. Maar nu heeft men voor vandaag 5 mei hier als spreker een historicus willen uitnodigen, iemand die zich beroepshalve toch wel uitsluitend op dat verleden concentreert. Gelukkig heeft hij echter het veel geciteerde- en verkeerd geciteerde-woord van Friedrich Schlegel achter de hand van de historicus als 'rückwärts gekehrter Prophet', zodat hij in staat blijft u de verbinding aan te bieden van tweeërlei en met u vooruitziend te gedenken, of, zo ge wilt, gedenkend vooruit te zien.

Enige jaren vóór de oorlog heeft Huizinga een boek in het licht gezonden, getiteld In de schaduwen van morgen; dezer dagen is alom het geschrift verspreid van Van Randwijk met de naam In de schaduwen van gisteren. In deze jaren, waarin dankzij de moderne communicatiemiddelen van onze planeet met een woord van McLuhan tot 'een wereldwijd dorp' is geworden, dringen de verstoringen, de verbijsteringen, de verschrikkingen van alledag zo onweerstaanbaar en onophoudelijk ons bewustzijn binnen, dat het waarlijk verantwoord lijkt te spreken van een leven In de schaduwen van vandaag.

Deze nu zijn zo somber, zo donker, dat zich als het ware het psalmvers lijkt op te dringen, dat spreekt van 'een dal der schaduwen des doods'. Wie een zodanige associatie in de mond van een buitenkerkelijke zou verrassen, wil ik eraan herinneren, dat de grootste denker der Aufklärung, pionier der vrije gedachte, Immanuel Kant, van juist deze woorden heeft kunnen schrijven: 'Van de duizenden boeken, die ik in het leven heb gelezen, heeft mij geen woord zo getroost, als dat ene; al ging ik in een dal der schaduwen des doods, ik zou geen kwaad vrezen, want Gij zijt met mij'. Mij dunkt: hierin kunnen wij allen, hoe ook gericht, elkaar ontmoeten en begrijpen.

Die doodsschaduw: kunnen wij hier iets concreter worden? Achteromziend onderscheid ik als de donkerste toets in het beeld van de oorlog de verschrikkelijkste catastrofe dier jaren: de ondergang van zes miljoen Joden, een verdelging op zulk een schaal dat daarvoor zelfs een apart woord genocide, in zwang is gekomen. Misschien is bij deze of gene onder u wel eens de vraag gerezen, of deze ramp niet achterwege ware gebleven, indien deze vervolgden toen een Joodse staat hadden bezeten als toevluchtsoord. Als nauw hierbij betrokkene zou ik misschien niet de moed tot deze vraagstelling aan u hebben opgebracht, ware het niet voor velen in dit land een levende waarheid, wat mijn voorganger bij de herdenking van 1965 aldus heeft geformuleerd, nl. dat het Joodse volk de eeuwen door het grote geheim van Gods bedoeling met deze wereld met zich meedraagt. Ik waag het er dus maar op, uit de vele verschrikkingen welke in deze tijd ons bedreigen, die te kiezen, welke ik voor allen verstaanbaar zou willen aanduiden als een tweede genocide, onstuitbaar bij elke, altoos mogelijke nederlaag. Ik

herhaal echter dat dit slechts één van de schaduwen van vandaag is; naast die mogelijke zijn er zelfs werkelijke, zichtbaar voor wie de ogen niet sluit.

Ik besef waarlijk wel dat dit op een feestdag weinig feestelijk klinkt, maar in een wereld, die vele tientallen miljarden per jaar veil heeft voor een eventuele algehele onderlinge vernietiging per computer, in zulk een perspectief spreek ik liever onomwonden uit dat het beste wat ikzelf eens van een eenmaal tot vrede en harmonie gerijpte mensheid verwacht bij haar terugblik in enig 'feest der gedachtenis', de echo is van de uitspraak van die Franse veldheer, die eens vaststelde: 'Wij zouden zijn ondergegaan, indien wij er niet zo dicht bij waren geweest, onder te gaan'.

Dit alles stelt ons tegenover de vraag naar de door ons aan te nemen houding en daarbij kunnen wij, weer omziend, ons spiegelen aan de oorlogsjaren, toen slechts de keuze bestond tussen niets doen en verzet. Dat verzet: door een enkele recente publicatie is enig licht geworpen op bepaalde negatieve aspecten ervan, maar dat hoeft geenszins afbreuk te doen aan onze eerbied en bewondering voor de houding van hen, die inderdaad lijf en goed in de waagschaal stelden terwille van hogere waarden. Hun offers schatten wij waarlijk niet geringer, wanneer die gebracht lijken door veelszins weinig heldhaftige mensen, niet zelden pas na veel innerlijke worsteling de inspraak van hun geweten volgend. Ik wil hierbij een woord aanhalen van mijn betreurde vriend, de wijsgeer Hendrik Pos: 'Er zijn waarheden, waarvoor het enig en afdoend bewijs is, dat men er vrij in leven kan'. Welnu, voor deze waarheden zijn ten slotte die offers gebracht; laten wij het nimmer vergeten.

Maar dan ook nog dit: het is duidelijk dat wij voor ons blijvend verzet, welbeschouwd voor onze verdediging van het behoud der mensheid, niet zullen kunnen buiten een arsenaal en dat onderhouden wij slechts door het ononderbroken scheppen van nieuwe cultuurwaarden; in de korte spanne tijds, mij toegemeten, volsta ik er maar mee, dit grote, welhaast te grote woord met beklemtoning uit te spreken. Op welk kompas ons ook voortbewegend moeten wij ons in het donkere dal pogen vrij te houden van ontmoediging, van ongehoof in de noodzaak, verder te gaan. Er is geen enkele reden aan te nemen, dat wetenschap, techniek en kunst voortaan tot onvruchtbaarheid zullen zijn gedoemd; wij zullen ze bitter en bitter nodig hebben, omdat slechts voor een mensheid, zich verrijkend en verjongend met nieuwe waarheid en schoonheid, de kans bestaat, te overleven, in de zin, waarop ik reeds doelde. Ik zou willen eindigen met uiting te geven aan de hoop, neen, aan de stellige verwachting, dat wij in Nederland, in de geest onzer beste tradities, daartoe zullen bijdragen. Maar hiermee weet ik mij als historicus al zo ver buiten mijn boekje gegaan, dat ik mij liever bescheiden terug trek. Ik heb gezegd.

(rede bij de nationale herdenking van de bevrijding op 5 mei 1970 in Rotterdam)

Overgenomen uit "Vrij Nederland" van 16 mei 1970.